

GRÁBÓCI KINCSEK SZENTENDRÉN

TREASURES OF GRABOVAC IN SZENTENDRE
BLAGA GRABOVCA U SENTANDREJI

HEINERMANN PÉTER

A Szerb Matica Könyvtára, ny. könyvtáros
peter.peci@yahoo.com

ГРБИЋ, Душица – Вучковић, Светлана – Драпшин, Александра (редактори)
2024. Библиотека манастира Грабовца. Библиотека Матице српске – Народна
библиотека Србије, Нови Сад – Београд

Tavaly november közepén hagyta el a nyomdát a *Библиотека манастира Грабовца* (A Grábóci kolostor könyvtára) című katalógus, amelynek kidolgozásában a Szerb Matica Könyvtárának archeográfusai és könyvtárosai vettek részt Dušica Grbićnek, a Régi és Ritka Könyvek és Hagyatékok Osztálya vezetőjének irányításával. A könyv ismertetése előtt azonban hadd mutassunk rá a Tolna vármegyében elhelyezkedő szerb kolostornak a magyarországi szerbség vallási és művelődési életében betöltött jelentőségére is.

Magyarország területén, a szentendrei székhelyű Budai Szerb Ortodox Egyházmegyében két szerb kolostor található, a ráckevei és a grábóci. A Budapesttől 40 kilométerre délre fekvő Csepel-szigeten, Ráckeven, a Boldogságos Szűz Mária mennybemenetele templom a régebbi. Ez a szakrális épület egy középkori örökség, amely a 12. század első felében épült. Alapítónak Ilona (Jelena) királynét tartják, aki I. Uroš szerb nagyzsupán leánya és II. (Vak) Béla magyar király felesége volt. 1777-ben Mária Terézia rendeletével megszüntették, szerzetesei pedig a másik szerb kolostorba, a grábóciba költöztek. A könyveiket is magukkal vitték, amit a bennük lévő feljegyzések is megbízhatóan tanúsítanak. A ráckevei kolostor több mint két évszázad után nyerte vissza szakrális státuszát.

A délnyugat-magyarországi Tolna megyében, Szekszárd közelében található a Grábóci kolostor, amely a múltban a magyarországi szerbek fontos szellemi központja volt, a Ráckeven működő szerzetesrend felszámolása után pedig sokáig az egyetlen élő szerb kolostor Magyarországon. Megalapítása azon szerb szerzetesek nevéhez fűződik, akik 1585-ben a nélkülözés, éhínség és a török rabszág elől menekültek ide a dalmáciai Dragović kolostorából.

Paisej igumen négy testvérével, Eustatije, Stefan, Gerasim és Dionisije szerzetestársával érkezett erre a vidékre. Bár érkezésüket ideiglenesnek tartották, a dragovići barátok végül is tartósan letelepedtek, hogy segítsenek a már itt élő szerb származású keresztényeken, akik arra kérték őket, hogy maradjanak velük a paphiány miatt, megmutatva nekik azt a közeli dombon levő szent helyet is, ahol kolostort emelhetnének. A kalugyerek a jelzett területen egy olyan régi bencés templom romjaira bukkantak, amelynek falain még láthatóak voltak a keresztény motívumú falfestmények maradványai. Ez a kőtemplom olyan rossz állapotban lehetett, hogy nem tudták felújítani, ezért 1587-ben, a budai vezír engedélyének megszerzése után, egy új kis kőtemplomot építettek, amelyet Szent Mihály és Gábor arkangyaloknak szenteltek.

A Grábóci kolostor alapítását, működését és sorsát a szerzetesek által írt *Летопис манастира Грабовица* (A Grábóci kolostor évkönyve – krónikája) tárja fel, amely az első bejegyzéstől, 1593-ból, Aleksej Babić zárdafőnök 1951-es feljegyzéséig terjed. Az eredeti *Летопис* (Krónika) nem maradt fenn, de ismert a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye kincstárában a 18. század második negyedéből származó másolatból. A kolostor életére és működésére vonatkozó jegyzeteket Paisej igumen kezdte el írni, és az eseményeket rendszeresen rögzítette is a *Krónikában* 1603-ig, a halála évéig. Ekkor a kolostor vezetését Gerasim szerzetes pap vette át, aki oroszországi útjáról visszatérve, templomi kegytárgyakat, miseruhákat és könyveket hozott magával Moszkvából. A *Krónika* szövegeit ettől kezdve a grábóci igumenek, a szerzetes testvérek, a kolostorban szolgáló diakónusok, a kolostorba látogatók és más személyek írták. 1619-ben, az úgyszintén Dragović anyakolostorból bevándorolt Stefan igumen és tíz testvére magukkal hozták minden ingóságukat, a kolostor kegytárgyait és könyveit, köztük egy 1551-ben kézzel írt *Четворојеванђеље*-t (Tetraevangéliumot). Ennek a könyvnek fémveretekkel díszített kötését 1611-ben készítették Szarajevóban, és tekintettel régiségére és művészi értékére, joggal került ki az 1900-ban megrendezett párizsi világiállításra. Idővel a Grábóci kolostor szerzeteseinek száma folyamatosan növekedett, és 1660-ban elérte a 60 főt. A könyvekről, amelyeknek legjavát egyházi énekek gyűjteményei, zsoltáros- és imakönyvek, valamint törvénykönyvek alkották, a barátok külön gondot viseltek. Erről a *Grábóci Krónikában* feltüntetett adatok is tanúskodnak. Benne például feljegyzésre került III. Csernovics Arzén (Arsenije III Čarnojević; 1633?–1706) ipeki pátriárka neve is, aki a császári privilégiumok megszerzése céljából Bécsbe utazásakor meglátogatta a kolostort, majd visszajövetele után három hónapot töltött a szerzetes testvérek körében.

A Grábóci kolostort a történelem során kétszer érte tragikus csapás. Az elsőt 1684-ben szenvedte el, amikor a Szent Liga és a török szultán kö-

A grábóci Szent Arkangyalok-kolostor
2016 augusztusában • A grábóci kolostortemplom
1787-ben készült ikonosztáza
(Léphaft Pál fényképei)

zotti háború folyamán, a török sereg megtámadta a kolostort, és megölte az igument és néhány szerzetes társát, a kalugyerek többsége pedig meneküléssel mentette életét. A második vész a Rákóczi-szabadságharc idején történt, amikor Vak Bottyán tábornok kurucai felégették a zárdaépületet, a kalugyerek pedig könyveik egy részével a szerémségi Šišatovac kolostorban kerestek menedéket, ahol 1703 és 1711 között tartózkodtak. Mérey Mihály szekszárdi apát 1711. július 29-én kelt levelében, amelyet Georgije, Prokop és Maxim igumeneknek küldött a Šišatovaci zárdába, visszahívta a kalugyereket Grábócra, és jogokat biztosított számukra a templom és zárdaépület újbóli felépítésére. Mérey latin nyelvű meghívólevelét átmásolták a Grábóci kolostor *Krónikájába*, de nemcsak az eredetit, hanem annak szerb nyelvű fordítását is. Így tettek valamennyi latin, német és magyar nyelvű levéllel is, amely a kolostorba érkezett. A feljegyzések szerint 1712-ben megkezdődtek a templom helyreállításának munkálatai. 1715-ben Georgije és Maxim igumenek végleg visszatértek a Šišatovaci kolostorból Grábócra, magukkal hozván a templomi kegytárgyakat és azokat a könyveket, amelyek a kurucok támadását követően megmaradtak.

A mostani templom 1736 és 1741 közt épült, a korábbi, kisebb kőtemplom helyén. Valójában a régi templom köré építették az újat, majd amikor az építkezési munkálatok befejeződtek, a beltérben levő kis templomot lebontották, és köveit onnan kihordták. Harangtornya 1761-ben épült, az ikonosztázion bearanyozására 1768-ban került sor Sofronije Kirilović archimandrita, későbbi budai és temesvári püspök költségén. A templom művelődéstörténeti szerepének megfelelően művészileg is nagyon jelentős. Az ikonosztázion képeit Vasilije Ostojic újvidéki festő készítette, a munkát 1786-ban fejezte be. A falfestmények 1784-től 1785-ig készültek az ugyancsak újvidéki Andrej Šaltist vezetésével. A 20. században a kolostortemplomot először 1922–1923-ban építették újjá saját költségén, majd jóval később, 1981 és 1988 között, a magyarországi Országos Műemléki Felügyelőség által vezetett helyreállítási munkálatoknak köszönhetően nyerte el mai kinézetét. A Grábóci kolostor jelentősége messze túlhaladja Tolna megye határait. Az egész Kárpát-medencei szerbség szellemi és vallási központjaként működött, és „magyar Athosz”-ként él a köztudatban. Alapításának évétől kezdve egészen 1974-ig, az utolsó szerzetes haláláig, működése folyamatos volt.

A Grábóci kolostor életét és történetét bemutató *Krónikát*, ezt a rendkívül értékes kulturális és történelmi könyvemléket Vladimir Krasic, a Grábóci kolostortól nem messze fekvő Szálka falu tanára adta ki 1881-ben (КРАСИЋ). Krónikája az 1781-ig tartó időszak eseményeit öleli fel, de a kézzel írott eredetiből csak azokat a részeket emelte be szövegébe, amelyeket igazán szükségnek tartott. Szóbeli közlésekre hagyatkozva a kolostor későbbi életét, az

1880-ig tartó időszakot is vázolta. Krasíc művét Stevan Čamprag folytatta, aki *A Grábóci kolostor Magyarországon* című, 1957-ben megjelentetett munkájában 1956-ig követi nyomon a zárda történetét (ЧАМПРАГ).

A GRÁBÓCI KOLOSTOR KÖNYVTÁRA

A Grábóci kolostor könyvtára nagy hagyománnyal és kivételes kulturális és történelmi értékkel rendelkezik. 1960 óta külön könyvtári egységként a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye Könyvtárában őrzik Szentendrén, és ennek egyik legértékesebb gyűjteménye.

A Grábóci könyvtár egy része már a kolostor megalapítása óta létezett, mert a Dragović kolostorból Magyarországra vándorolt szerzeteseknek magukkal kellett hozniuk legszükségesebb liturgikus könyveiket. Sajnos, ma már nem lehet pontosan megállapítani, melyek voltak ezek a kötetek.

Változások az állományban különösen a 18. században következtek be, az erős orosz–szláv befolyás révén. A karlócai pravoszláv ortodox érsekségben bekövetkezett oroszosítási törekvéseknek megfelelően, Mojsije Petrović metropolita kérésére orosz tankönyvek és kézikönyvek behozatala valósult meg, és Karlócán 1726-ban megnyílt a „szláv iskola”. Többek között ekkor érkezett meg az országba az a 400 példányszámú moszkvai kiadású ábécéskönyv (*Первоје ученије отроком*) is, amelynek összeállítója Teofan Prokopovics volt. Egy új korszak kezdődött a szerb műveltség, irodalom és kultúra történetében, a szerb–szláv (szerb szerkesztésű egyházi szláv) nyelvet ugyanis az orosz–szláv (orosz szerkesztésű egyházi szláv) nyelv váltja fel, mely a szerbek irodalmi és egyházi nyelve lesz.

Vikentije Jovanović belgrád–karlócai metropolita 1733-ban az orosz liturgikus könyvek kötelező használatát írja elő a szerb nyelvűekkel szemben. Ez a rendelet a kolostori könyvtárak állományának összetételére is kihatott. Abban az időben az orosz könyvekkel való kereskedés széles körben elterjedt. A karlócai, futaki, rumai, verseci és szegedi vásárookra orosz kereskedők, népiesen *moszkoviták* érkeztek, akik sok orosz nyelvű könyvet hoztak magukkal eladás céljából.

Az 1733-tól hatályos szerzetesi szabályok szerint a szerzeteseknek minden vagyonukat be kellett jelenteniük az igumennek és a testvéreknek, hogy ez az adat bekerülhessen a kolostori nyilvántartásba. A kalugyereknek joguk volt egy kevéske személyes vagyonhoz is, amiből könyveket vásárolhattak. A már említett Vikentije Jovanović metropolita idejében történtek az első kísérletek a kolostorban élő szerzetesek személyes könyveinek összeírására, de a kolostorok és a szerzetesek javainak első rögzítésére csak 1753-ban került sor a szerzésméltóság zárda vizitációs jegyzőkönyvében.

A Grábóci könyvtár esetében a legrégebből fennmaradt kolostori leltár 1770-ből származik, amely nem külön dokumentum, de jegyzékként megtalálható a zárda életét feltáró *Krónikában*.

Létezik egy későbbi, 1787 decemberében készült kolostori leltár is, amelyet a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye Levéltárában őriznek. E jegyzék 261 könyvet tartalmaz, három csoportba sorolva: egyházi könyvek, tankönyvek, latin nyelvű könyvek. Meg kell említeni, hogy a harmadik, legnagyobb csoportba tartozó latin nyelvű kiadványok egy része az ortodoxia szempontjából nem hagyományosan szerzetesi.

A különböző korokból származó leltárak közül említésre méltó még az 1905. évi, amelynek adatai szerint a kolostor könyvtárában 900 könyv volt.

A Grábóci kolostor könyvtára 1960-ban került át a Budai Szerb Ortodox Egyházközség Könyvtárába. Áthelyezését és megőrzését a szentendrei származású kiváló ügyvéd, jogtanácsos, bibliofil és az Egyházmegyei Könyvtár könyvtárosa, Georgije Hužvik (Huzsvik György, 1916–1976) szervezte meg. Čedomir Šulc (1907–1982) konzisztóriumti titkárral, Szentendre plébánosával sok könyvet gyűjtött össze, és hozott az Egyházmegyei Könyvtárba a magyarországi elhagyott szerb templomokból: Győrből, Komáromból, Szekesfehervárról, Szigetvárról, Bajáról, Magyarbólyról, Rácalmásról, Siklósról és más helyekről. A szerb könyveknek az elhagyott templomokból és kolostorokból való kimentése során Huzsviknak nagy segítségére volt Dimitrije E. Stefanović (1936–2019), aki a későbbiekben neves filológusként sokat tett a szentendrei és Magyarország más helységeiben élő szerbek kulturális örökségének feltárásáért, megőrzéséért.

Mint egyházmegyei könyvtáros, Huzsvik György a könyvgyűjtést követően csoportosította a köteteket, és elkészítette az első leltári jegyzékeket. Az első, írógéppel készült lista címe: *Рукописне књиге, штампане србуље и заштићене књиге манастира Грабовца. Пописане 1962/63. г.* (A Grábóci kolostor kéziratosa, valamint 15–16. századi nyomtatott könyvei és védett kiadványai. Összeírásuk éve: 1962–1963). A listán 61 könyv adatai találhatóak. Ezenkívül Huzsvik még egy írógépen írt leltári jegyzéket is készített a következő címmel: *Списак штампаних књига Библиотеке манастира Грабовца* (A Grábóci kolostor könyvtára nyomtatott könyveinek jegyzéke). A 19 oldalnyi gépelt szöveg 1070 leltári tételt tartalmaz.

A Budai Szerb Ortodox Egyházmegye Könyvtárának különleges, könyvkincsekben gazdag egységei még: Arsenije Stojković (1804–1892), Georgije Zubković (1878–1951) és Danilo Krstić (1927–2002) budai ortodox püspökök személyes könyvtárai, valamint a ma is folyamatosan gyarapodó Egyházmegyei Könyvtár, amely szintén több gyűjteménnyel rendelkezik. Egyes források szerint ezek a bibliotékák összesen több mint 23 000 könyvet tartal-

maznak. A Budai Szerb Ortodox Egyházmegye Könyvtára – irodalmi kincseit, méretét és hosszú működését tekintve – Szerbia határain kívül is az egyik legjelentősebb szerb könyvtár. Állományát Huzsvik György után Čedomir Šulc, Ivan Jakšić és Stojan Vujičić író, évek óta pedig Kosta Vuković, a Budai Egyházmegye Szerb Ortodox Múzeumának kurátora és vezetője gondozza.

A SZENTENDREI PROJEKTUM

A magyarországi szerb kulturális örökség kutatása iránti szervezettebb és átfogóbb érdeklődés a 20. század hetvenes éveiben jelentkezett. 1963-ban írták alá a Magyar Köztársaság és a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság közötti államközi megállapodást, amely alapján jelentős együttműködés valósult meg az Országos Széchényi Könyvtár és a szentendrei Szerb Egyházművészeti és Tudományos Gyűjtemény között. A projektet támogatta a Szerb Ortodox Egyház Püspöki Szinódusa is, amellyel a belgrádi Szerb Nemzeti Könyvtár 1973-ban kötött együttműködési megállapodást az egyház tulajdonában lévő szerb írott és nyomtatott örökség tanulmányozása és védelme céljából. 1976-ban a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia elnöksége megalapította a Szentendrei Bizottságot, és ekkor két projektet hoztak létre, amelyek közül az egyik a *Szentendrei munkaterv* (szerb elnevezése: Sentandrejski projekat) volt. 1980-ban megállapodás született a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Szentendrei Bizottsága és a Szerb Nemzeti Könyvtár között a szentendrei Szerb Ortodox Püspökség Könyvtárában található cirill betűs kéziratos könyvek feldolgozásáról.

A Szerb Nemzeti Könyvtár és a Szerb Matica Könyvtára közösen indítottak meg 1979-ben egy könyvtári katalógussorozatot a *Szentendrei projektum* keretében. A Matica könyvtára magára vállalta a Zubkovic György (Georgije Zubković), a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye püspöke személyi könyvtárának katalógizálását és kiadását, a Szerb Nemzeti Könyvtár pedig a többi könyvtári egység, beleértve a teljes archeográfiai állomány feldolgozási jogát szerezte meg.

A *Szentendrei gyűjtemények* feldolgozásának eredményeként a következő katalógusok jelentek meg: Nadežda R. Sindik, Miroslava Grozdanović-Pajić, Katarina Mano-Zisi: *Опис рукописа и старих штампаних књига Библиотеке Српске православне епархије будимске* (1991) (A Budai Szerb Ortodox Egyházmegye Könyvtára kéziratainak és régi nyomtatott könyveinek leírása); Mirjana Babović, Svetlana Jančić: *Каталог књига Библиотеке Српске православне епархије будимске од XIX до XX века, књ. 1, Књиге на српском језику* (1992) (A Budai Szerb Ortodox Egyházközség Könyvtára 19–20. századi könyveinek katalógusa 1, Szerb nyelvű könyvek); Mirjana Babović,

Svetlana Jančić: *Каталог књига Библиотеке Српске православне епархије будимске од XIX до XX века, књ. 2, Књиге на страним језицима* (1992) (A Budai Szerb Ortodox Egyházközség Könyvtára 19–20. századi könyveinek katalógusa 2, Idegen nyelvű könyvek); Branka Bulatović: *Каталог серијских публикација библиотеке Српске православне епархије будимске: од XIX до XX века* (1992) (A Budai Szerb Ortodox Egyházközség könyvtárának 19–20. századi időszaki kiadványainak katalógusa); Zubkovic György személyes könyvtárának katalógusa (*Каталог књига личне библиотеке Георгија Зубковића*), szerkesztette Mara Todorović (1994).

E katalógusok megjelentetésével a *Szentendrei projektum* által tervezett további munka hosszú ideig szünetelt. Folytatásaként a Grábóci kolostor, valamint Arsenije Stojković budai ortodox püspök könyvtárának feldolgozását a Szerb Matica Könyvtára indította meg 2014-ben Selimir Radulović igazgató jóváhagyásával.

A munka a Grábóci kolostor nyomtatott könyveinek leltári felülvizsgálatával kezdődött, mindenekelőtt a már említett Huzsvik György által legépelte leltári jegyzék 1070 tételének beazonosításával. Ebben kulcsszerepet játszottak a könyvekre ragasztott jelzeteket tartalmazó címkék, amelyeket a könyvtárosok a munka menete során meghagytak eredeti állapotukban. A jelzetek két jelből állnak, a cirill Gr rövidítésből (Гр, Грабовац = Grábóc) és egy arab számból, amely a leltárszámot jelzi (például: Гр 1).

Az állomány-ellenőrzés (revízió) eredményei azt mutatták, hogy a gyűjteményben valamennyivel több kiadvány található, mint a leltári jegyzékben. Ez annak tudható be, hogy az egyes tételszámok alatt két vagy több példány is található egyazon kiadásból, de megtörtént az is, hogy többkötetes művek egy tétel alá kerültek. A jegyzékben számos kolligátum (azonos méretű, de egymástól független művek egybekötésével létrejött könyv) is helyet kapott, s ezek feldolgozásával szintén növekedett a címek száma. A gyűjtemény-ellenőrzés során az is kiderült, hogy 34 publikáció nincs a helyén.

A Huzsvik-féle leltári jegyzékeken kívül utólag még két kézirat listája is készült a Grábóci kolostor könyveiről. Ezek azok a 2001. június 26-án készült dokumentumok, amelyek a Grábóci kolostor maradék könyveinek átadásáról tanúskodnak. A könyveket Hristina Markovljev apáca adta át a kolostor nevében, Kosta Vuković vezető pedig a Budai Egyházmegyei Múzeum megbízásából vette át. Az első listán 39, a másodikon 36 könyv adatait rögzítették. Így vált teljessé a Grábóci kolostor régi és újabb kori nyomtatott könyveinek leltári áttekintése, amely összesen 1146 leltári számot és 1313 kiadványleírást tartalmaz. Ezek után megkezdődhetett az állományban levő könyvek és időszaki kiadványok bibliográfiai feldolgozása, amely 2015-től 2022-ig tartott. A kiadványokat nyelvüktől függően a Szerb Matica Könyvtárának archeográfusai

és könyvtárosai katalogizálták: Dušica Grbić, Aleksandra Drapšin, Finka Pjevač, Svetlana Vučković, Stanimir Jakšić és Heinermann Péter.

A GRÁBÓCI KOLOSTOR KÖNYVTÁRÁNAK RÉGI ÉS RITKA NYOMTATOTT KÖNYVEI

A Grábóci kolostor nyomtatott könyvritkaságai egy olyan értékes gyűjteményt alkotnak, amelyben számos, különböző nyelvű és tartalmú könyv kapott helyet, megjelenési évük pedig 1536-tól 1943-ig terjed.

A legrégebbiek a 16. századból erednek, szám szerint 11 kötet, melyek között 5 kolligátum. Szinte mindegyik görög vagy latin nyelvű, vagy mindkét nyelven nyomtatták őket. A legősibb Julius Pollux *Onomasticon* című munkája, amely a bázeli nyomdából került ki 1536-ban. A könyv az ókori görög tulajdonnevek részletes és kimerítő szószeretét kínálja, a régészet és a nyelvészet tudósai részére alapvető forrásmű. Időrendi sorrendben utána következik Urbano Bolzanio *Görög nyelvtanának* bázeli kiadása 1539-ből, majd Euripidész tragédiái 1544-ből. Kiemelkedő helyet foglal el ebben a csoportban Marcus Valerius Martialis római költő 1595-ös kiadású verseinek gyűjteménye is: *M. Val. Martialis Epigrammaton Libri XV...*, amelynek megjelenési helye a könyv címlapja szerint Argentinae, azaz a mai Strasbourg. Martialis a császárkori epigrammaköltészet első és legjelesebb képviselője, az epigramma műfaj megteremtője és legkitűnőbb művelője volt. Már ötvenes éveiben járt, amikor elkezdte megjelentetni költeményeit, elsőként a *Liber Spectaculorumot* (Látványosságok könyvét), amelyben a Colosseum ünnepségeit írta meg. Majd 1584-től évente adta közre műveit: *Xenia* (Ajándékok), *Apophoreta* (Küldemények) és epigrammáinak gyűjteményét, összesen 12 könyvet. Ezeket foglalja egybe ez a strasbourgi kiadás a 16. század végéről. Ennek a századnak nyomdatermékei sorából kiemelkedően jelentős még a görög nyelvű frankfurti *Zsoltároskönyv* 1545-ből, valamint az Arisztotelész munkáit összefoglaló három kötet, amelyek görögül és latinul kerültek prés alá Velencében 1551–1552-ben. Marcus Tullius Cicero Leveleinek gyűjteményét foglalja magában az a szintén Strasbourgban nyomtatott könyv, amelynek megjelenési éve 1575. Jelentőségénél fogva e könyvek sorába tartozik az a háromkötetes *Biblia* is, amelyet Hamburgban jelentettek meg három nyelven: görögül, latinul és németül 1596-ban. Nincsenek megbízható adatok arról, hogy ezek a könyvek mikor és hogyan kerültek a Grábóci kolostorba. Eredetük felfedésére a különböző tulajdonjogi bejegyzések, egyházi és világi személyek bejegyzései szolgálnak támpontul.

A 17. századból 57 könyv adatait tárja fel a katalógus, ebből 9 kolligátum. Az előző időszakból származó nyomtatványoktól eltérően e példányok többsége orosz–szláv (orosz szerkesztésű egyházi szláv) nyelven jelent meg, témájában pedig liturgikus vagy oktatási jellegű. Időrendi sorrendben az első az 1614-ben Lvivben megjelent Aranyszájú Szent János értekezése a papi méltóságról (*Къига о свештенству*), amelynek van egy későbbi moszkvai kiadása is 1664-ből. Kijevben, 1624-ben látott napvilágot az a könyv, amely Aranyszájú Szent János prédikációit (*Бесѣде*) foglalja magában. Szintén ebből az időszakból, pontosabban 1619-ből való Cyrill Trankwilion-Stawrowecki *Tanítói evangéliuma* (*Учительно јеванђеље*), prédikációgyűjteménye, amelyben az ukrán filozófus a reneszánsz platonizmus szellemében fogant tanait adta közre. Az előzőekhez hasonlóan ugyancsak orosz–szláv nyelven jelent meg Kijevben 1628-ban a Gázai Szent Dórotheosz szerzetesi tanításai (*Поученија*), *Trephologion* (*Трефологион*), egyházi éneknaptár és miserend szeptember–november hónapokra (Moszkva, 1637), *Anthologion* (*Антологион*), imaantológia, keleti ortodox imakönyv (Lviv, 1638), *Oktoih* (*Октойх*), görögkeleti templomokban használatos énekeskönyv, reggeli és esti imák gyűjteménye (Moszkva, 1638; Lviv, 1640). Ezen imakönyvek sorában külön érdekességnek számít Szimeon Polockij (1629–1680) belarusz születésű orosz barokk költő, drámaíró, pap, a modern orosz irodalom egyik megalapozója prédikációinak gyűjteménye, amely csak halála után jelent meg *Lelki vacsora* (*Вечера душевна*) címmel Moszkvában, 1683-ban. Egyediségük miatt kiemelkedő helyet foglalnak el e kor kiadványainak sorában azok a szeptembertől a következő év augusztusáig előírt *Mineák* (*Минеји*), azaz egyházi éneknaptárak és miserendek, amelyek román szerkesztésű egyházi szláv nyelven kerültek ki a nyomdából 1698-ban Buzău (Bodzavásár) városában.

A 17. századi kötetek közül említésre méltó még a szintén Moszkvában 1688-ban és 1695-ben nyomtatott *Euchologion* (*Евхологион*, *Требник*) pravoszláv egyházi ima- és szertartáskönyv. Ez a pravoszláv breviárium a tulajdonosáról és tartózkodási helyeiről tanúskodó adatok miatt kelt különös figyelmet. Az 1698-ból származó feljegyzések szerint III. Csernovics Arzén pátriárka tulajdonában volt. A szertartáskönyvet 1700-ban a karlócai Szent Miklós-templomba vitték, ahol 1767-ig őrizték. További sorsáról és a Grábóci kolostorba érkezéséről nem maradt fenn információ egy kivételével, miszerint Germán pátriárka 1961 októberében – a Budai Egyházmegyében tett látogatásakor – Szentendrén a kezében tartotta, és a szignóira jellemző zöld tintával írta be a nevét a könyvbe.

Az orosz–szláv nyelvű könyvek mellett az e korból származó görög és latin nyelvű kiadványok is megkülönböztetett figyelmet érdemelnek. Ezek közül a következő értékes művekre hívjuk fel a figyelmet: *Euhologion*, különböző

imákat tartalmazó görög nyelvű liturgikus könyv (Velence, 1684); Sebastian Labe *Epigrammatica* (Prága, 1685); a *Liber Psalmorum* című zsolnároskönyv (Utrecht, 1688); Jacob Graetser görög nyelvkönyvei, amelyek a Dillingen a Dunán városában jelentek meg 1693-ban és 1696-ban, Golius Theophilus *Görög nyelvtana* (Marburg, 1700), Theodor Spieser *Novum lexicon universale Latino – Germanicum et Germanico – Latinum* című egyetemes latin–német és német–latin lexikona (Bázel, 1700).

A 18. századtól az egyházi ószláv nyelvű könyvek túlnyomórészt orosz szerkesztésűek, ami nem meglepő, ha figyelembe vesszük a szerb oktatás, a liturgikus irodalom, valamint az egyházi és kolostori könyvtáraknak a 17. század második felében történt oroszosodási folyamatait. Ezt elsősorban a korabeli szerb nyomdászat hanyatlása miatti könyvhiány és a megnövekedett könyvmásolási igények idézték elő. Ekkor az orosz könyvek beszerzése, felhasználása, másolása felgyorsult, a 18. század harmadik évtizedétől pedig az utányomásuk is megkezdődött. A liturgikus könyvek – evangéliumok, imakönyvek, trebnikek, azaz euchologiumok, mineák (vagy méneák), oktoihok, prólógusok, zsolnárok, szertartáskönyvek stb. – mellett jelentős számú vallási oktatókönyv is megjelent. E művek szerzői sorába tartoznak Szír Szent Efrém, Gázai Szent Dórotheosz, Damaszkuszi Szent János, Aranyszájú Szent János, Sztefan Javorszkij és Dmitrij Rosztovszkij orosz metropoliták stb. Nagy Péter orosz cár, akinek a nevéhez az új orosz főváros, Szentpétervár felépítése is fűződik, jelentős reformokat hajtott végre az orosz társadalmi élet minden területén az ország modernizálása érdekében. Ebben az időben Szentpétervár Moszkvával együtt a nyomdai termelés fontos központjává vált.

I. Péter korszaka erős nyomot hagyott a szerb történelemben is, hiszen ekkor erősödtek meg a hagyományos orosz–szerb kapcsolatok, ami jelentősen befolyásolta a szerb oktatás és kultúra fejlődését, valamint a szerbek vallási életét. Mojsije Petrović belgrádi és karlócai metropolita kérésére és az orosz zsinat jóváhagyásával, Meletij Szmotrickij *Egyházi szláv nyelvtanából* (*Грамматика*, Moszkva, 1721) 70 példányt, Fjodor Polikarpov *Háromnyelvű lexikonából* (*Лексикон треязични*, Moszkva, 1704) 10 példányt és Teofan Prokopovics orosz *Ábécéskönyvéből* (*Первое учение отроком*, Moszkva, 1720–1724) 400 példányt küldtek el Oroszországból a szerb iskolákba. Ezek a könyvek jelentős alkalmazásra találtak a szerb iskolák megnyitásával, mindenekelőtt 1726-tól kezdve Karlócán, ahol orosz tanárok dolgoztak. Az említett orosz tankönyvek a Grábóci kolostor könyvtárában is megtalálhatók. A szerbek oktatásában nagy jelentőségű Szmotrickij *Egyházi szláv nyelvtanából* két példány is az

állomány része Mihailo Stanković apát idejéből. 1755-ben Rimnikben a szerb iskolák számára újranyomták. A kolostor könyvtárának van egy példánya ebből az újranyomtatott kiadásból is, amelyet Julian Čokor (Julian Csokor) professzor, a zombori Tanítóképző Iskola igazgatója, protodiakónusa, püspöki főtitkára és a Grábóci kolostor archimandritája írt alá. Čokor könyveit N betűjellel és egy arab számmal jelölte (például: N-61 Csokor, 96. sz.), ami a könyvekhez való viszonyulásáról és egy rendezett személyes könyvtár iránti vágyáról tanúskodik.

A grábóci gyűjtemény a Szmotrickij nyelvtanán kívül Fjodor Maximov *Nyelvtanának* két példányát is birtokolja, amelyet Szentpéterváron nyomtattak 1723-ban. Ez a könyv méreteiben kisebb az előzőnél, ezért használhatósága is kéziesebb. A második példányban egy 1743. március 10-ei feljegyzés szerint a könyv Pavle Georgijevič diakónus és pátriárkai titkár tulajdona volt Karlócán. Ugyanebben a könyvben egy másik bejegyzésből kitűnik, hogy Isaija Stefanović szerzetes pap a könyvet Pavle Georgijevičtől kapta 1743. szeptember 30-án, az akkor még Pétervárad-sáncnak nevezett helységben, amelyet 1748-tól neveznek majd Újvidéknek több nyelven is. A Grábóci kolostor könyvtárában Fjodor Polikarpov 1704-es, moszkvai kiadású *Háromnyelvű lexikonának* két példánya is megtalálható. Az egyikben szerepel a már említett Isaija Stefanović szerzetes pap feljegyzése, amelyből kiderül, hogy 1732. május 16-án vásárolta meg a könyvet Belgrádban.

Amikor az orosz könyvek jelenlétét vizsgáljuk a könyvállományban, mindenképpen meg kell állapítanunk, hogy ebből az irodalomból gazdag választék állt a kalugyerek rendelkezésére. Erre utal az az adat is, hogy a Teofan Prokopovics *Первое учение отроком* című orosz ábécéskönyvéből van egy 6. kiadás is, amely Szentpéterváron 1723-ban került ki a nyomdából. Ennek a tankönyvnek különféle orosz kiadásai voltak használatban a szerbek körében, de a Rimniki (Rimnici) Püspöki Nyomdában is újranyomták 1726-ban a szerbek és a románok, 1727-ben és 1734-ben pedig csak a szerbek számára.

Petr Simenovič Mogila kijevei metropolita *Православно исповедање вере* (Az ortodox hitvallás) című könyve a szerb hívők széles körében is népszerű volt, ezt bizonyítja a Grábóci kolostor állományában található példányok sokasága. Az 1696-os moszkvai kiadás mellett a 18. században többször is megjelent Moszkvában, Szentpéterváron, Kijevben és Csernyihivben. Ezen kiadások egy része két-három példányban is jelen van a grábóci állományban, s idetartozik az 1845-i moszkvai kiadás több kötete is. Ezek egyikében bejegyzés tanúskodik arról, hogy valamikor a zombori Dimitrije Josić tulajdonában volt a könyv (1783), valamint arról is, hogy a Pétervárad-sánc „királyi város” rangot nyert 1748. február 1-jén. Egy másik példányban Milovan Vidaković író hagyott feljegyzést szegedi tanulmányainak idején. Ennek a könyvnek

egy másik példányában, egy 1742. május 17-én Futakon kelt bejegyzésben olvasható, hogy e művet Danilo Grabovčanin szerzetesnek küldték „olvasás céljából”. Az orosz nyelvű kiadások mellett a gyűjtemény részét képezi az a szerb ajkú olvasók számára készült orosz–szláv kiadás is, amelyet Velencében, Dimitrije Teodosije nyomdájában nyomtattak 1763-ban. Külön érdekessége a Teodosije-nyomtatványoknak az, hogy a nyomdász a címlapon kiadási helyként vagy Moszkvát vagy Kijevet tüntette fel. Ezt a szerb papságnak a katolikus környezetből származó könyvekkel szembeni bizalmatlansága megszüntetésének érdekében tette, ami nem is volt teljesen meglepő, mivel gyakran többszörösen újranyomtatott egyházi könyvekről volt szó. Mogila egy magyarra fordított műve is létezett a kolostori könyvtárban, amelyet Miskolczy István fordított görög nyelvről: *Igaz vallástétele a' napkeleti közönséges és apostoli ekklésiának*. A mű Pesten jelent meg 1791-ben. Sajnos, a példány hiányzik, csak a leltári adatokból tudunk valamikori meglétéről.

A Grábóci kolostori gyűjtemény két könyvéről megállapítható, hogy Vikentije Popović-Hadžilavić (1708–1716) neves metropolita és budai püspök tulajdonában voltak. Az 1704-ben Moszkvában kiadott zsoldároskönyv (*Псалтуп*) tartalmazza a tulajdonos bejegyzését pontos dátum kíséretében: 1710. március 3. Ugyanitt található egy későbbi jegyzet Vasilije Dimitrijević (1728–1748) budai püspök tollából, aki megjegyzi, hogy a könyvet tanító-mesterétől, Vikentije Popović-Hadžilavićtól örökölte, s halála után a püspökségre hagyja. A beírás dátuma: 1733. szeptember 24. A szöveget frappáns fordulattal zárja, átkot mond arra, aki a könyvet ellopná! Ilyen és hasonló átkoknak nagy hagyománya volt a szerb irodalomban, és a Grábóci kolostori könyvtár néhány más könyvében is felbukkannak.

A moszkvai kiadású *Каноник* (Kánon), amely 1733-ban jelent meg, több bejegyzése miatt is érdekes. Az egyik a már említett Julian Čokortól származik, aki az 1842. évi szerb egyházi zsinatra utazott Karlócára. Ezen választották meg Josip Rajačićot metropolitává, aki a későbbiekben a magyarországi szerb nemzeti mozgalom egyházi és politikai vezetőjévé vált. Az 1842. évi bejegyzés mellett egyéb feljegyzések is találhatóak, például arról (figyelmeztetésnek is felfogható!), hogy 1842. május 24-én *A Szent Kereszt Felmagasztalása* című ikon leesett a helyéről. Bejegyezték továbbá azt az adatot is, miszerint a templom 1712-ben épült. Ezt a Grábóci kolostor Krónikája is megerősíti.

A Grábóci kolostor könyvtárában az egyházi cirill betűs könyvek mellett vannak polgári cirill betűvel nyomtatott orosz könyvek is. E gyűjtemény legrégebbi kötete a Szentpéterváron 1722-ben megjelentetett *Књига Истопуозрафuja...* (Szláv népek története...), amely az *Il Regno de gli Slavi* (A szlávok királysága) olasz nyelvű mű Sava Vladislavić Raguzinski által

készített fordítása. Az *Il Regno de gli Slavi* egy 1601-ben kiadott történelmi mű, amelynek szerzője a dubrovník köztársaságbeli író, Mavro Orbini (? – 1614 k.). A fordítóról, Sava Vladislavić Raguzinskiről (1669–1738) köz tudott, hogy szerb nemesként Oroszországba vándorolt, és Nagy Péter cár titkos tanácsadója lett. Számos diplomáciai feladattal bízták meg Konstantinápolyban, Rómában és Pekingben. Aktívan részt vett az Orosz Birodalom hadműveleteiben, és közvetített a Törökországgal való békekötésben. Nem feledkezett meg gyökereiről sem – segítette a szerb oktatást, az első tanárokat és tankönyveket Oroszországból ő küldte Karlócára.

A legrégebbi szerb nyomtatott könyvek ebben a katalógusban a Rimnici Püspöki Nyomdából származnak. Az 1755-ös kiadású Szmotrickij-féle nyelvtanon kívül itt található Sinesije Živanović aradi ortodox püspök 1761-ből származó *srbļjak* típusú szertartáskönyve, *Правила молебнаја сејатих серпских присветителеј* (Az imádkozás szabályai...), amelyet 1763. július 3-án adományozott a Grábóci kolostornak. A *srbļjak* egy különleges típusú liturgikus gyűjtemény, amely pravoszláv szerb hívőknek szóló istentiszteleti szövegeket és a szerb szentek életrajzát tartalmazza, az ünneplés naptári sorrendje szerint. A gyűjtemény becses részét képezik a már említett Dimitrije Teodosije (eredeti görög neve Dimitrios Theodosiou) velencei nyomdájában készült könyvek is. Ezek sorából emelkedik ki a Zaharije Orfelin (1726–1785) által szerkesztett *Јевангелија штомаја* (Evangélium) 1764-ből, és Gedeon Krinovszkij orosz püspök (1726–1763) prédikációgyűjteménye (*Проповед или слово о осужденију*) ugyancsak Orfelin fordításában, melynek kiadási éve szintén 1764. Zaharije (Stefanović) Orfelin autodidakta író, költő, történetíró, kalligráfus, rézmetsző, a szerb késő barokk kultúra meghatározó alakja volt. A karlócai érsekek udvarában, majd Velencében tevékenykedett. Az első szerb folyóirat (*Slavenoserbskij magazin*, 1768) megindítójaként és az első kalligráfia-könyv megalkotójaként ismert. Nagy Péter cárról oroszul írt nagy méretű történelmi munkáját Velencében, majd Péterváron is megjelentette.

A Grábóci kolostor könyvtárában őrzött, s a 18. században keletkezett szerb könyvek sorába tartoznak még a következő művek: Pavle Julinac *Краткоје веденије в историју происхождения славеносерпског народа* (Rövid bevezető a szláv–szerb nép eredettörténetébe) címmel Velencében 1765-ben közreadott munkája, Stefan Vujanovski német nyelvtana (*Немецкаја граматика*, Bécs, 1772) és az első szerb nyelven megjelent regényfordítás, Jean-François Marmontel (1723–1799) francia író és történész Flavius Belisariusnak (505–565) a Bizánci Birodalom tábornokáról írt műve: Beli-

sarius (*Белузапуй*, Bécs, 1777). E ritkaságok szerzői közül műveivel kiemelkedik még Jovan Rajić (1726–1801), a magyar szakirodalomban Raics Jánosként is ismert szerb ortodox archimandrita, akinek életét és munkásságát Szinyei József is feldolgozta a *Magyar írók élete és munkái* című lexikonában. A grábóci állományban a következő művei vannak jelen: *Катихизис мали* (Kis katekizmus, Bécs, 1776), *Бож змаја с орлови* (A sárkány harca a sasokkal, Bécs, 1791), *Историја разних славенских народова...* (Szláv népek története, Bécs, 1794) stb.

A többnyire szláv nyelvterületről érkezett könyvek mellett jelentős számú és változatos tartalmú latin, görög, olasz, német, francia és magyar nyelvű nyomtatvány is részét képezi az állománynak. A liturgikus és teológiai munkák mellett rengeteg világi mű is sorakozik a polcokon a történelem, filozófia, logika, filológia, orvostudomány, természettudományok, lexikográfia stb. tárgyköréből. Közülük különös figyelmet érdemel Christoph Weigel (1654–1725) nürnbergi rézmetsző és kiadó nagyszabású latin nyelvű műve, a *Historiae celebriores Veteris Testamenti iconibus repraesentatae* (Az Ószövetség leghíresebb történetei ikonokkal ábrázolva), amely Nürnbergben jelent meg 1712-ben. Illusztrációi magas művészi értékűek, Rembrandt stílusában készültek. A rendkívül finom rézmetszeteket Jan Luyken (1649–1712) holland rézmetsző-grafikus és fia, Caspar Luyken (1672–1708) készítette. A könyvben 1712-ből származó és a kolostor tulajdonjogát bizonyító feljegyzések vannak, amik arról tanúskodnak, hogy a *Biblia* már kinyomtatásának évében megérkezett Grábócra. Művészettörténeti érdekességként tartjuk számon, hogy a szent könyvben található illusztrációk mintául szolgáltak Andrej Šaltist újvidéki festő számára a templom falképeinek megfestésekor. Šaltist 1784. február 5-én írta alá a szerződést, és az alkotói munkát a következő évben fejezte be, amit a Grábóci kolostor *Krónikája* is jegyez.

Az állomány szerves részét képező, jelentős számú 16., 17. és 18. századi művek meglelte ellenére, a Grábóci kolostor könyvtárában a legnagyobb számban mégis a 19. és 20. századból származó szerb nyelvű könyvek vannak jelen, ami a 18. század második felétől fellendült szerb nyomdászat gyors fejlődésének az eredménye. Így az utóbbi két évszázad könyvterméséből nemcsak a vallásos tárgyú irodalom, hanem változatos tartalmú világi könyvek sokasága is bekerült a bibliotékába. Az eredeti kiadások mellett a különböző nyelveken megjelentetett fordítások is az állomány részei. Az ebből a korból származó időszaki kiadványok – almanachok, évkönyvek, naptárak, riportok, újságok és folyóiratok – száma sem elhanyagolható.

Végül a nagyszámú szerb–szláv és orosz–szláv nyelven nyomtatott könyv áttekintése után, szóljunk a magyar nyelvű könyvekről is. Sajnos, tényként kell megállapítanunk, hogy annak ellenére, hogy a Grábóci kolostor Magyarország területén épült, könyvtára állományában a magyar nyelven kiadott monografikus és időszaki kiadványok száma nem túl nagy, számuk csak 80 (3 kolligátummal), amelyek közül 8 18. századi, 68 19. századi, 6 pedig 20. századi mű. A magyar folyóiratok közül még kevesebb van jelen, csak két cím a 19. és kettő a 20. századból. Témakörük a teológiához, egyháztörténethez, történelemhez, nyelvészethez, földrajzhoz, irodalomhoz, filozófiához, politikához, törvénytudományhoz, joghoz, pedagógiához, illetve más tudományokhoz kötött.

A gyűjtemény legrégebbi magyar nyelven nyomtatott könyve a *Hármas kis tükör, mely I. a' Szent históriát, II. Magyar országot, III. Erdély országot, annak földével, polgári-állapotjával, és históriájával gyenge elmékhez alkalmaztatott módon, a' nemes tanulóknak, summásan, de világosan elő-adja és ki-mutatja* (Pozsony, 1773). Szerzője Losontzi István (1709–1780), aki Utrechtben a református teológián szerzett doktori oklevelet. Nagykőrösön, ahol tanított, ő volt az első akadémiát végzett igazgató-rektor. Polihistorként, tanárhiány következtében, több tárgyat is tanított: görögöt, hébert, logikát, filozófiát, földrajzot, történelmet és hittant. A *Hármas kis tükör...* az első magyar nyelvű, magyar történelmet feldolgozó tankönyv. A könyv első része bibliai történeteket, a második Magyarország, a harmadik pedig Erdély históriáját ismerteti. A 19. század közepéig ez volt Magyarországon és Erdélyben a legszélesebb körben terjesztett, legtöbbet kiadott és legtöbbet használt tankönyv.

A 18. századi kiadványok becses példánya Bod Péter (1712–1769) protestáns lelkész, író, irodalom- és egyháztörténész műve is, aki Bethlen Kata (1700–1759) udvari papja volt. Nagy érdeme az első magyar nyelvű egyháztörténet megírása, amely *Az Isten vitézkedő anyaszentegyháza állapotjának és világ kezdetétől fogva a jelen való időig sokféle változásainak rövid históriája* címmel Bázelen 1760-ban jelent meg. Bod művének első részében a kereszténység, a másodikban a keresztény egyházak történetét írja meg a kezdetektől a saját koráig, beleértve a magyarok kereszténnyé válását, valamint a reformáció magyarországi terjedését is. A grábóci példányból, sajnos, hiányzik az a négy térkép, amely eredetileg a könyv szerves részét képezte.

A magyar ritkaságok sorában említésre méltó még az az időszaki kiadvány, amelyet a magyar ismeretterjesztő és tudományos irodalom úttörője, Molnár János (1728–1804) alapított és szerkesztett *Magyar Könyvház* címmel. A kolostori könyvtárban csak a 2. kötet van meg, amely Pozsonyban 1783-ban került ki a nyomdából. Molnár jezsuita tanárként tanított az ország

különböző városaiban: Sárospatakon, Kassán, Esztergomban, Nagyszombatban, Budán. Pedagógiai munkássága mellett lelki olvasmányokat, beszédeket, hitvitát, nevelő-moralizáló könyvet írt, de az utókor számára legjelentősebb az ismeretterjesztés terén kifejtett tevékenysége. A grábóci példányba valaki felírta ennek a kiadványnak a címét szerbül, cirill betűkkel: *Мађарска књивна књига*.

A 19. századi szerb–magyar kapcsolattörténeti szempontból különösen fontos mű a Grábóci kolostor könyvállományában a Pesten 1816-ban kiadott *Monumenta Hungarica*, azaz a *Magyar emlékezetes írások*. E könyv anyagát Rummy Károly György (német névváltozata: Karl Georg Rummy, 1780–1847) szlovák polihisztor, filológus, bölcséleti doktor természettudós és evangélikus pap, a Karlócai Gimnázium néhai igazgatója gyűjtötte össze és adta ki 1816-tól 1821-ig. Karlócai működése alatt ő vezette be tantárgyként a görög nyelvet, amelynek előadója is volt. Munkássága elismeréséül 1842-től a Szerb Tudós Társaság felvette tagjai közé.

A grábóci állomány becses könyvei közé tartozik Szabó Ferenc római katolikus esperesplébános (1843–1905) műve is, amelyet *Európa története a francia forradalom kezdetétől a bécsi congressusig: 1789–1815.* címmel Nagy-Becskerekén 1890-ben adott közre két kötetben. Szabó, akit 1897-től nagybecskereki plébánossá választottak meg, papi hivatása mellett nép- és földrajzi tanulmányokkal foglalkozott, szerkesztette és kiadta a *Nép- és Földrajzi Könyvtár* című gyűjteménysorozatot, s nyolcvan kötetének összesen 110 ezer példányát jótékonyági céllal ingyen szétosztotta az ország minden felekezeti és nemzetiségű tanintézetében.

Az állomány részét képező 19. századi magyar könyvek nem csupán irodalmi értékükkel, de pedagógiai és társadalmi hatásukkal is kiemelkedőek. A kolostorban élő kalugyerek oktatási-művelődési életében is fontos szerepet játszhattak. Ilyen művek közé sorolható Budai Ézsaiás magyar történetíró, tanár és református lelkész három munkája: *Magyar ország históriája a mohácsi veszedelemig* (Debrecen, 1811), *Magyar ország históriája a mohácsi veszedelemtől fogva Buda visszavételéig* (Debrecen, 1814) és *Magyar ország históriája mélyben a felséges ausztriai ház örökös uralkodása foglalódik* (Debrecen, 1812); továbbá Johan Hübner *Mostani és régi nemzeteket, országokat, tartományokat, városokat... esmértető lexikonja* (Pest, 1816); Ercsei Dániel *Philosophiája* (Debrecen, 1817); Szalay Imre *Magyar nyelvtudománya* (Pest, 1833); Fényes Elek *Magyarország geographiai szótára...* (Pest, 1851) és még sok más, tartalmában tudományos vagy ismeretterjesztő mű.

ΙΟΥΔΙΟΥ ΠΟ

ΛΥΔΕΥΚΟΥΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΟΝ

ἢ ΒΙΒΛΙΟΙΣ ΔΕΚΑ.

IULII POLLVCIS ONO

MASTICON, HOC EST, INSTRVETIS

SIMVM RERV AC SYNONYMORVM DICTIO

narium, decem libris constans, summo studio

& cura emendatum, inq studioforum gratiam

tribus nunc demum locuple-

tissimis Indicibus

auctū.

CVM PRÆFATIONE SIMONIS

Grynæi ad Ludimagistros.

B A S I L E A E

M. D. XXXVI.

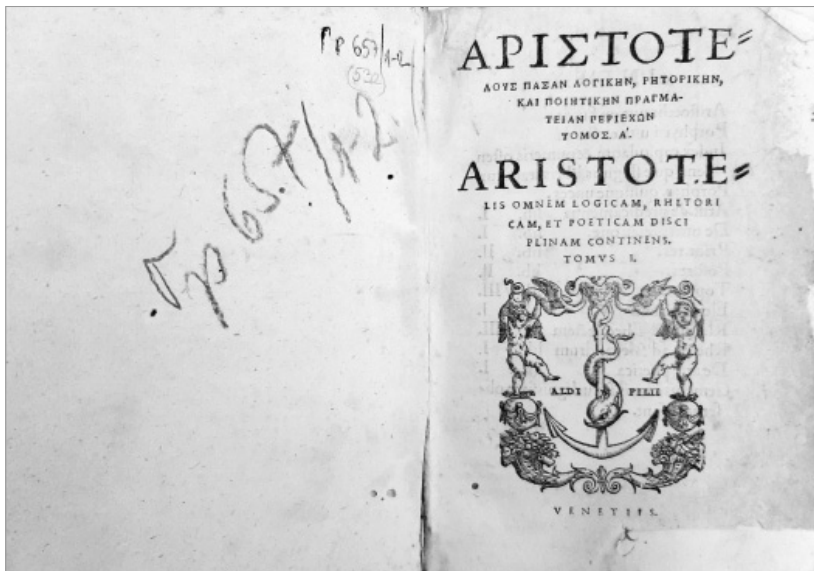
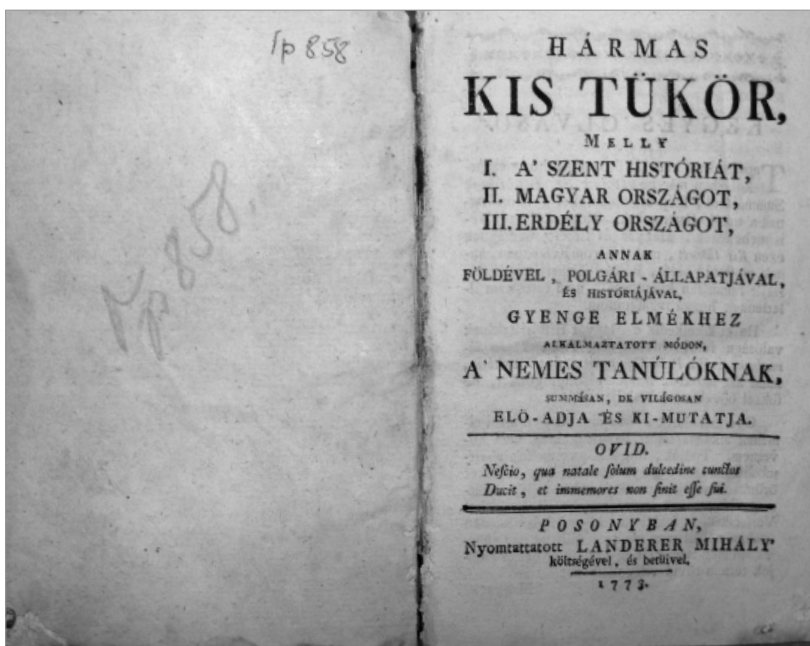
Ed.

Luca Vallz.

A katalógusban feldolgozott művek közül a legrégebbi könyv
Julius Pollux *Onomasticon* (Bázel, 1536) című műve

Christoph Weigel *Bibliája* (Nürnberg, 1712). A címlapon a Grábóci kolostor tulajdonbejegyzése

A gyűjtemény legrégebbi magyar nyelven nyomtatott könyve, Losontzi István műve: *Hármas kis tükör...* (Pozsony, 1773) • A görögül és latinul nyomtatott *Arisztotelész munkái* (Velence, 1551–1552) előzéklapján jól látható könyvtári jelzet

Teofan Prokopovics orosz nyelvű ábécéskönyve,
Первое учение отроком (Moszkva, 1720–1724)

Meletij Szmotrickij egyházi szláv nyelvtana,
Граматика (Moszkva, 1721)

МІНЁЮЛЪ.

ЛѢНІА ЛѢНІ ДНКЕМЕРІЕ.

Кіре лісѣмъ лѣтѣмъ славѣ Тиргарітѣ, кѣ Тиргарітѣ лѣтѣмъ шіи
Пармііае, шіи Синазаріа пелімеа рѣмѣмъ бѣмъ.
Дніпорѣмъ, шіи тѣмъ кѣмъ лѣтѣмъ.
Прѣ лѣмннѣмъ лѣтѣмъ Дѣмннѣ: ІС:

КОНСТАНТИНЪ БАСІДІА.
Кѣмъ КОДІА

Областѣмъ лѣтѣмъ Цара рѣмѣмъ бѣмъ.

Митрополітѣ фїннѣ лѣтѣмъ Цара, Кѣ:

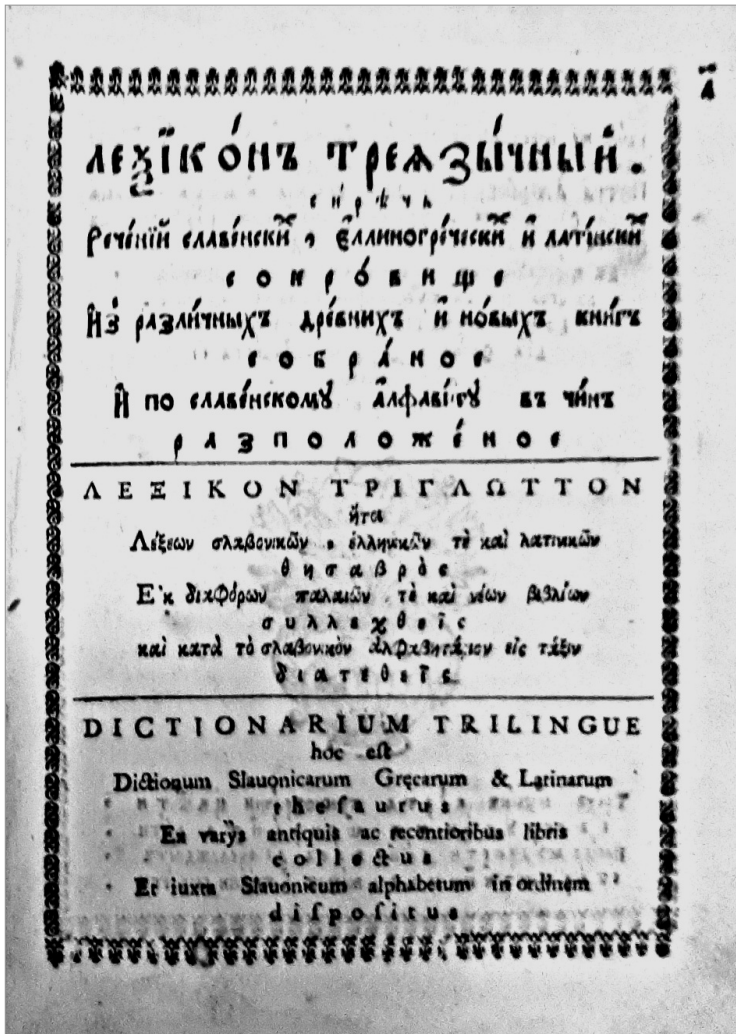
ΘΕΩΔΟΣΙΕ.

Шіи славѣ Тиргарітѣ лѣтѣмъ Сфїтѣ бѣмъ дѣмъ лѣтѣмъ.
Лѣтѣмъ дѣмъ Зндірѣ лѣтѣмъ: ІС.

Лѣтѣмъ епїкопѣмъ лѣтѣмъ лѣтѣмъ, Кѣ: Митрофанѣ
фїннѣ тѣмъ погѣмъ.

A december hónapra előírt Minea (Минеј),
azaz egyházi éneknaptár és miserend

Fjodor Polikarpov háromnyelvű lexikona,
Лексикон треязычни (Moszkva, 1704)

VR'BANI

BELLVNENSIS, OLIM D. FRANCI
sci familiæ, institutionum in linguam
Græcæ grammaticarum,
LIBRI DVO.

QVORVM PRIMO QVAE

AD SIMPLICIOREM OCTO PARTIVM
orationis rationem: SECUNDO vero quæ ad
accuratiorem earundem pertinent expli-
cationem, continentur.

Maibard

Amperster

1539

BASILEAE
In officina Ioannis Vualder.
CAL. SEPTEMB.
M. D. XXXIX.

Cum privilegio Caesareo
ad Quinquenniū.

Ca.

Urbano Bolzanio görög nyelvtana (Bázel, 1539)
a korábbi tulajdonos aláírásával

A háromkötetes *Biblia polyglotta* (Hamburg, 1596), amely görögül, latinul és németül jelent meg

A KÖNYVBEJEGYZÉSEKRŐL

A kolostori könyveknek a bennük rejlő bejegyzések külön értéket biztosítanak. A kötetek fehér lapjain, margóin és üres oldalain található aláírások és feljegyzések tanúskodnak azok tulajdonosairól, adományozóiról, olvasóiról, a könyvszeretetről, a kolostori és egyházi életről, utazásokról, látogatásokról, történelmi eseményekről, a mindennapi élet eseményeiről (születésről, elhalálózásról, kereskedelemről...), de orvosi tanácsok és receptek is rejtőzök köztük. Ha megvizsgáljuk időbeni elrendeződésüket, a feljegyzések hosszú időszakot ölelnek fel, a 16. századtól a 20. századig, és számos különböző földrajzi helyen születtek. Sokszor hosszú szövegekké is terebélyesednek. Vikentije Rakić a *Проповеди у недельне и празничне дане* (Vasárnapi és ünnepi prédikációk) című könyvében, amelyet Velencében nyomtattak 1809-ben, Danilo Čupić, a Grábóci kolostor archimandritája egy utazásról számol be, amely a Budai Egyházmegye képviselőinek Karlócára tartó útjával kapcsolatos, az ottani metropolitaválasztásra 1837-ben, ahol tíz hetet töltöttek. Vannak egészen érdekes világi személyek által írt könyvbejegyzések is: Persida Petković szerelmes verset írt Jovan Stefanović Vilovski *Из живота једног ц. к. официра...* (Egy cs. k. tiszt életéből...) című könyvébe. Két könyv feljegyzéseiben megemlíti Székelyi Istvánt, a Grábóci kolostor kocsisát és szőlőpásztorát, megérkezését a monostorba munkavégzés céljából, valamint távozását 1818-ban. Az 1819. évre szóló moszkvai évkönyvben (*Месѣцослов*) egy szerb nyelvű feljegyzésből értesülünk arról, hogy Székelyit kocsisnak és szőlőpásztornak alkalmazták. Az, hogy a monostorban dolgozott, és ugyanabban az évben el is hagyta a rendházat, egy másik könyvből derül ki, amelybe egy magyar nyelven írt igazolás szövegét másolták be *Atestatum* címmel: „Ezen Levelet mutató Székelyi Istvány ki nalunk Grabóczi Hlajstromba Kelt esztendeig mint Kotsis hiven jámborul és gyorsan minden megelégedésinkkel szolgált: azírt tovább elmeni akarván az Ő volt viseletiről ezen bizonyágtevő Levil név alá irással Néki Adatik.”

A bejegyzések tartalmának sokféleségén kívül a szövegek más kutatásokhoz is érdekesekek, hasznosak lehetnek, tekintettel a különböző kézírásokra, nyelvekre és betűtípusokra. Többségük szerb nyelven került a könyvekbe, de található köztük orosz, latin, görög, magyar és román nyelvűek is. A grábóci könyvek hosszú kronológiájában, amely a 16. századtól követhető nyomon, a legutolsó dátummal ellátott bejegyzés Alekszej Babics, a Grábóci kolostor perjelének kézjegye Vasilij Nikolajevič *Велики титик* (Egyházi éneknaptár és miserend) című könyvében található, amely 1892-ben jelent meg Újvidéken. A bejegyzés szerint az igumen a könyvet Dositej Čamprag szerzetes halála után, 1948. november 13/26-án örökölte meg.

A KATALÓGUS FELÉPÍTÉSE

A Grábóci kolostor könyvtárának katalógusában (*Библиотека манастира Грабовца*) található bibliográfiai leírások (1313 tétel) nyelvek, pontosabban írásmódjuk szerint vannak csoportosítva, és folyamatos számozással rendelkeznek: a cirill betűkkel nyomtatott könyvek tételszáma: 1–788., a latin betűs könyveké: 789–1254., a görög ábécével készült nyomtatványoké: 1255–1287. Az időszaki kiadványok bibliográfiai leírása két csoportra oszlik: a cirill (1288–1298.) és latin betűsre (1299–1306.). A beazonosítatlan könyvek tételszáma: 1307–1313.

A csoportokon belüli könyv- és periodikaleírások elrendezése a cirill, illetve a latin betűs ábécé sorrendjében történt szerző vagy cím szerinti besorolással. A rendszókban a szerzők a kiadványokban szereplő eredeti nyelven és írásmódban szerepelnek. Az uralkodók és a szerzetesek nevének feltüntetésénél először a keresztnév szerepel, majd az illető vezetékneve. Ez a szabály érvényes a *Névmutatóban*, valamint *A leírásokban és a pecséteken szereplő személynevek mutatójában* is.

A könyvek bibliográfiai leírásai az érvényes katalogizálási szabványok szerint készültek. A megjegyzések szakaszában a hangsúlyt az egyes példányok fizikai leírására és történetének bemutatására helyezték. Itt találhatóak a hiányos kiadványok azonosítására szolgáló nyomtatott és elektronikus források adatai, a kiadások variánsaira vonatkozó jegyzetek, a példány teljességére utaló megállapítások, az eredeti könyvhöz hozzáfűzött más, teljesen független publikációk (kolligátumok) adatai, az egyes művekbe kézzel írt különböző bejegyzések közlése, értelmezése, a könyvek lapjain található pecsétek szövege és a könyv kötésére vonatkozó megjegyzések.

Az előszóban közölt megállapítás szerint az igazi kihívást a sérült példányok beazonosítása jelentette, ami megnehezítette és lassította a könyvtárosok munkáját, de a modern kor technológiai vívmányainak köszönhetően sikerült beazonosítani és leírni a szóban forgó könyveket a bel- és külföldi könyvtárak elektronikus katalógusainak és digitális adatbázisainak felkutatásával, illetve a nyomtatásban is hozzáférhető bibliográfiai források segítségével.

A katalógusban való könnyebb eligazodás érdekében a szerkesztők a következő regisztereket készítették el: *Névmutató*, *Címmutató* (cirill, latin, görög betűs), *Nyelvmutató*, *A kiadványok megjelenésének/nyomtatásának helymutatója*, *Időrendi mutató*, *A leírásokban és a pecséteken szereplő személynevek mutatója*, *A leírásokban és pecséteken szereplő földrajzi nevek mutatója* és *A leltárszámok/szignatúrák mutatója*.

A *Библиотека епископа будимског Арсенија Стојковића* (2021) (Arsenije Stojković budai püspök könyvtára) és a *Библиотека манастира Грабовца* (2024) (A Grábóci kolostor könyvtára) című katalógusok megjelentetésével – mindkettő a Szerb Nemzeti Könyvtár és a Szerb Matica Könyvtárának közös kiadásában jelent meg – sikeresen befejeződött az a közös munkaterv, amelyet a Szerb Matica Könyvtárának kezdeményezésére indítottak 2014-ben. A Budai Szerb Ortodox Egyházközség Könyvtárában e két fontos könyvtár egészének rendezése és feldolgozása teljessé tette a *Szentendrei projektum* által még 1976-ban megfogalmazott célkitűzéseket.

IRODALOMJEGYZÉK

- ЧАМПРАГ, Стеван 1957. Манастир Грабовац у Мађарској. In: *Зборник за друштвене науке*, 17., 130–149.
- КРАСИЋ, Владимир 1881. Манастир Грабовац у Будимској епархији. In: *Летопис Матице српске*, 126., 28–38.; 127., 58–79.; 128., 76–96.

Beérkezés időpontja: 2025. február 4.
Elfogadás időpontja: 2025. február 10.